

кої нації – генеральна ідея й Д.Донцова. Справді, без діяльності еліти модерна нація нездатна на повноцінне розв'язання життєвих проблем. Однак слід пам'ятати слушну думку Д.Донцова про те, що творчий потенціал «ініціативної меншості» має бути спричинений не хитрістю, не спритом, не демократичним дурисвітством, навіть не фаховим вишколенням чи начитаністю або розумом інтелігента, а передусім мудрістю. Мудрість є першою, невід'ємною прикметою елітарного духу, є тією підвалиною національної самосвідомості, з якої виростає знання граничних основ буття особистості і соціуму. Отож, без філософії, як способу самосвідомості, як узагальнюючої форми народної мудрості, плідна діяльність еліти з формування націоконсолідуючих ідей, на думку Донцова, просто-таки неможлива. Адже українська філософія виявляється чи не найбільш причетною до сфери, де реконструюється дух нації у найкращих власних традиціях.

Європейське суспільство лише наприкінці ХХ ст. змогло виробити нові планетарні орієнтири духовного життя завдяки поверненню до старої, традиційної мудрості, зокрема відродження ідей персоналізму, гуманізму, демократизму, діалогізму. Отже, запорука життєздатності українського народу та його держави – у потенціалі еліти, оптимізація якого можлива лише на шляхах оновлення філософії у зазначеному нами сенсі.

Висновок. Проблеми еліти є актуальними в Україні, це доведено часом, і потребує уваги всього суспільства, її потрібно плекати. З нової генерації еліти мають з'явитися нові лідери, здатні вирішувати проблеми розвитку України, реалізувати українську національну ідею. Саме виховання є ключовим моментом у формуванні майбутньої національної еліти.

Джерела та література

1. Арон Р. Демократия и тоталитаризм. – М.: Текст, 1993. – 312 с.
2. Атаманюк З.М. Концепція національної еліти в соціально-філософській думці української діаспори: Д.Донцов і В.Липинський // Перспективи. - 2000. - № 2 (10). - С. 78-84.
3. Атаманюк З.М. Соціально-філософські концепції української національної еліти. - Дис.на здобуття наукового ступеня канд.філос.наук. - Одеса., 2003. - 188 с.
4. Дичковська Г.О. Теорія еліт і сучасні проблеми державотворення // Матеріали міжнародної наукової конференції "Національна еліта та інтелектуальний потенціал України". - Львів, 1996. – С. 15-16.
5. Кухта Б. Феномен політичного лідера. - Львів: Кальварія, 2000. - 232 с.
6. Липинський В. Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. - Нью-Йорк: Булава, 1954. - 470 с.
7. Лисяк-Рудницький І. Між історією і політикою: статті до історії та критики української суспільно-політичної думки. - Торонто: Сучасність, 1997. - 443 с.
8. Полонська-Василенко Н.Д. Історія України. - К.: Либідь, 1995. - 672 с.
9. Українська суспільно-політична думка в ХХ столітті: Документи і матеріали (упор. Т.Гунчак, Р.Сольчаник). - К.: Сучасність, 1983. - Т.1. - 510 с.

Воробйова Л.С.

ГЛОБАЛІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Соціокультурне ціннісно-нормативне середовище сьогодні зазнає значних змін під впливом глобальних процесів. У науковій літературі досить докладно описаний вплив нових технологій – глобальних за своєю природою – на диференціацію виробництва і споживання, на прискорення темпів змін в соціальних стосунках і політичному житті соціумів. (див.: Белл Д., Бродель Ф., Бурдьє П., Валлерстайн И., Гідденс Э., Інглгарт Р., Кастельс М., Луман Н., Тоффлер О., Турен А., Уолц К., Хендич та ін.)

Загалом цей аналіз стосувався розгляду різних аспектів життя соціуму і індивідів західного постіндустріального суспільства. Питання ж впливу світових глобальних тенденцій на вітчизняний соціокультурний простір людини довгий час не поставали темою фахових досліджень. І тільки останнім часом зазначена тематика стала широко охоплюватись пострадянським суспільствознавством [1 – 6].

Особливої актуальності набуло сьогодні соціально-філософське осмислення процесів становлення і розвитку нових особистісних ціннісних орієнтацій в українському суспільстві під впливом глобалізації, бо саме індивіду глобалізація й «обіцяє» небачений досі стиль життя.

Метою нашої роботи є аналіз впливу глобалізаційних чинників на усталене ціннісно-нормативне середовище сучасного індивіда та виявлення специфіки нової ієрархії в системі соціокультурної ідентичності особистості.

В статті розглядаються соціокультурні аспекти формування ціннісного середовища в умовах глобалізації та глобалізаційні чинники соціокультурної ідентифікації особистості в проекції на сьогоднішнє українське суспільство.

Загалом напрями розповсюдження глобалізаційних процесів і явищ та їх вплив на різні сфери життя українського суспільства достатньо широко розглянуті українськими філософами, соціологами і соціальними психологами [4, 5].

Більшість дослідників констатує, що проблеми соціокультурної ідентичності на рівнях індивідуальних і надіндивідуальних в сучасних культурологічних і макросоціологічних моделях розглядаються в руслі двох тенденцій. У першому випадку мова йде про «прогресуючу» ідентичність, ґрунтовану на цінностях, які привнесла інформаційна революція і постіндустріальна епоха загалом, в іншому – про ідентичність, що вибудовується за допомогою інверсії до культурних джерел. Тобто, що вплив глобалізації на ціннісну свідомість може здійснюватись двома шляхами – реорганізацією структури ціннісної свідомості зі зміною ієрархії базових цінностей і введенням нових додаткових модернізацій-

них цінностей.

Для західної свідомості перший тип реорганізації – уже «пройдений етап». Тому увага західних дослідників зосереджена в основному довкола виявлення тих нових модернізаційних цінностей, що несуть нові глобальні технології і методи їхньої організації. І хоча сформовані досі уявлення про глобалізацію і постіндустріальне суспільство асоціюються насамперед з новими технологіями, домінуванням сфери послуг і інформації, останнім часом мова все більше йдеться саме про роль нових принципів організації професійної діяльності в формуванні нових пріоритетів особистості в соціумі. Відтак все більшої ваги набуває суб'єктивний чинник і в реорганізації механізмів взаємозв'язків індивіда і суспільства.

Дж.Г. Мід в роботі «Дух, самість і суспільство» зазначив: «Реакція «Я» передбачає адаптацію, що впливає не тільки на означену самість (самоідентичність – прим., авт.) але також на соціальне середовище, яке допомагає констатувати цю «самість»; тобто вона передбачає картину розвитку, де індивід одночасно як впливає на своє середовище, так і зазнає впливу з його боку. ...Індивід не може ввійти до певної соціальної групи без того, щоб дещо не змінив характеру такого утворення» [7]. Тож для нас є цікавими, насамперед ті дослідження, де на перший план серед інших соціокультурних трансформацій вноситься проблема співвіднесеності людини і виробництва, формування умов, за яких індивідуальність стає значимішою від суспільної організації.

Зрозуміло, що таке може трапитись лише в тому разі, коли основою соціального прогресу стане не матеріальне виробництво, а індивідуалізоване створення інформації і знань. Інформація – цей, згідно Д. Беллу, основний виробничий ресурс постіндустріального суспільства, «народжує владу вищого рівня», не тільки більш довершеним, ніж владу грубої сили чи капіталу, але і найбільш демократичну за своїм характером [8].

В рамках описуваної моделі значення такої трансформації стає фундаментальним для економічної, соціокультурної і політичної структур будь-якого сучасного суспільства і для кожного його індивіда. У виробництві виникає новий тип працівника, що підриває основи приватної власності і принципи функціонування традиційної корпорації; у соціальній сфері суспільство зазнає фрагментування, і проста більшість уже не володіє ані достатнім моральним, ані достатнім економічним правом прийняття рішень; у політичній сфері інформаційна революція глобалізує процеси, які відбуваються, і обмежує ту владу і ті можливості національної держави, що раніше вбачались внутрішньо іманентними.

Сьогодні відомо, що зростання прошарку соціально мобільного населення, орієнтованого вже не на задоволення своїх первинних матеріальних потреб, а на «постматеріальні потреби», викликало значні зміни в системі суспільних і особистісних цінностей. В міру комп'ютеризації багатьох традиційних операцій «люди виявляються зайнятими тільки там, де необхідні людські оцінки, судження і творчість... головним стає не фізична сила, а здатність до інновацій» [9]. Відповідно, і залучені в процес виробництва суб'єкти втрачають суто матеріальну мотивацію своїх дій, так властиву колишнім суспільствам. З розвитком господарських систем зростає вже досягнутий більшістю членів суспільства рівень добробуту, унаслідок чого тягар безпосереднього (матеріального) нестатку зменшується. Дослідники вважають, що після того, як людина досягає матеріального добробуту, що дозволяє їй не замислюватись над задоволення звичних потреб, вона починає пошук самовираження поза традиційними стереотипами поведінки, про що Ч.Тейлор зазначав в «Етиці автентичності»: «Висловлюючи самотність, я також визначаю самого себе. Я реалізую потенціал, що належить виключно мені» – Саме ця ідея лежить в основі сучасного ідеалу автентичності й мети здійснення себе, або самореалізації, в якій він зазвичай втілюється. Саме ця ідея надає моральної сили культурі автентичності, включно з її здеградованими, абсурдними та тривілізованими формами. Вона надає сенсу уявленню про те, що можна «робити свою справу» і можна «відбутися» [10].

Сучасні соціологи дуже обережно підходять до дослідження вказаного феномена, відзначаючи не усунення матеріальної мотивації взагалі, а виникнення цілком визначеного зрушення – від максимізації матеріального споживання до забезпечення більш високої «якості життя», зауважуючи те, що додаткове збільшення грошових доходів вже не чинить колишнього впливу на поведінку індивіда.

Шкала пріоритетів у сучасному суспільстві дуже швидко змінюється. Низка соціологічних досліджень, покликаних з'ясувати вектори і межі поширення «постматеріалістичних» цінностей, показала, що вже до середини 80-х років якісним показником основних переваг того чи іншого виду діяльності виступає почуття задоволення від здійсненої роботи [11]. Нова корпорація, яку Тапскотт називає «мережною корпорацією» [12], в свою чергу, підпорядковує свої цілі прагненням своїх співробітників і інтересам суспільства таким чином, що з'являється можливість говорити про неї не тільки як про економічний, але і як про «соціологічний» інститут. Виникає система управління, заснована на широкій участі як менеджерів, так і виконавців. Разом зі зміною системи мотивації з'являється і нова, більш глибока система цінностей.

По сьогодні основною соціокультурною основою типології цінностей було їхнє співвіднесення з тим типом цивілізації, у надрах якої виникла дана цінність, або до якого вона переважно себе відносить. Саме під цим культурно-генетичним кутом зору цінності розрізняються на традиційні цінності – цінності суспільства традиційного типу, орієнтовані на збереження і відтворення давно сформованих цілей і норм життя, та сучасні цінності – цінності суспільств типу *modernity*, орієнтовані на інновації і прогрес у досягненні раціональних цілей. Крім того, варто враховувати і існування загальнолюдських цінностей.

Наслідки глобалізаційних процесів для соціально-економічних і соціо-культурних структур західних країн спонукають пильніше простежити за змінами в ціннісно-нормативному середовищі українського суспільства, викликаними факторами глобального порядку. Це завдання значно ускладнене тим, що після 1991 р. українське суспільство середовище зазнало дуже значних трансформацій, пов'язаних зі зміною ідеологічної системи і реорганізація соціокультурної структури під впливом факторів глобалізації відбува-

ється одночасно з внутрішньою суспільною перебудовою, викликану переходом до іншого типу соціальних і економічних відносин.

Дослідження перехідних – тих, що зазнають модернізації – суспільств, свідчать, що становлення в них нових цінностей – складний і суперечливий процес. Зокрема, тому, що він відбувається не на «чистому місці» і не на «уламках» нормативно-ціннісного середовища, яке розпадається, хоча таким суспільствам зазвичай притаманні посилення аномалій і випадків ненормативної поведінки. Нові цінності виникають у розладженому, але живому і діючому нормативно-ціннісному середовищі. Основою його живучості стає усталеність фундаментальних («вищих») цінностей, пов'язаних з релігією і глибокими культурними традиціями і водночас – відсутність масових установок на збереження «старих цінностей» [13].

Заново сформована система цінностей може стати життєздатною тільки в тому випадку, коли нові її елементи є більш узагальненими, ніж заміщені ними. Ці останні не відкидаються – «нова» цінність включає «стару» як окремих випадок.

М.Фергюсон виділив чотири способи, за допомогою яких змінюється наша свідомість під впливом нової інформації. Перший – найбільш легкий – зміна за методом виключення нового. Другий – зміна за допомогою наростання, коли індивід може і не усвідомлювати змін, що відбуваються. Третій тип – «маятникова зміна» – відмова від однієї системи поглядів на користь іншої, протилежної. Змушена вибирати між конфліктуєчими поглядами, свідомість витісняє ту інформацію, яка, імовірно, буде розбіжною з «пануючою точкою зору». І, нарешті, четвертий тип змін – це справжня трансформація свідомості, «парадигмальна зміна».

Дослідження процесів трансформацій ідентичності перехідних спільнот свідчать, що фаза пристосування до тривалого глобального соціально-економічного переструктурування соціуму зазвичай ділиться на три послідовні етапи [14]. Перший – це первинне пристосування до ситуації виживання, перебудова «старої» системи цінностей і норм відповідно до реально чинної (соціалізація і ресоціалізація населення). Другий – це етап персоналізації, здійснення життєвих виборів на підставі власних потреб та інтересів, власної індивідуальності в усталеному соціумі. Третій – етап інтеграції, суб'єктивного прилучення себе до певного середовища, прийняття його як свого, відчуття конгруентності (тотожності) з ним, бажання жити в ньому, консолідуватися з іншими.

На думку фахівців, за більшістю критеріїв сьогоденне українське суспільство перебуває лише на першому етапі – етапі адаптації. Лишень перехід до другої стадії можна буде вважати початком стабілізації нормативно-ціннісної системи. З переходом до третьої фази – інтеграції та конгруентності – можна буде казати про усталення новоствореного порядку і оновлене суспільство.

За даними соціальних-психологів і соціологів, переважна більшість українських громадян досі перебувають в стані соціальної невизначенності, недостатності, незадоволеності собою та навколишнім – «навіть так звані «нові українці»... не почувуються щасливими... Психічна інфляція, яка призводить до атрофії індивідуальності, ототожнення з соціальною роллю «нового багатія... з необмеженими можливостями... позбавляє людину соціального імунітету, соціальної відповідальності... занурює до історично набутих найгірших архетипів колективного підсвідомого» [14].

З іншого боку, результати соціологічних досліджень свідчать [15], що «як це не парадоксально... узагальнений образ "сучасного життя" у свідомості людей формується не під впливом реальних проявів життя. Таким чинником стає не усвідомлення і оцінка його конкретних проявів, а стереотипізація уявлень через співставлення особистісного життя "тоді" і "тепер". Причому саме це співставлення не є і не може бути достатньо об'єктивним, зважаючи на те, що події, які підтверджують саме негативні стереотипи, скоріше привертають до себе увагу і легше осмислюються, ніж події, які "не вкладаються" в стереотипи або суперечать їм».

Можна стверджувати, що загальновизнаною серед соціологів і соціальних психологів сьогодні є точка зору, згідно з якою засвоєння нових культурних моделей розпочинається на поверхневому рівні. Якісний аналіз мережі трансляцій центральних каналів телебачення й основних рубрик низки тиражних всеукраїнських газет сьогодні підтверджує ту величезну увагу, що приділяється насамперед поширенню нових культурних моделей, зокрема, стилю життя нових українців і т.і. Так само чітко констатується загальний спад творчого потенціалу, інтересу до культуротворчості і значеннєвих пошуків, роздробленість і розпушеність найосвіченіших груп, а також скорочення культурної дистанції між колишніми прошарками суспільства, значне звуження трансляцій тих каналів культурної комунікації, які відтворюють справді високомистецьку культуру, опираючись при цьому на дію механізмів письмової культури. Водночас освічені прошарки населення країни, які були носіями значимих зразків і навичок культури і пов'язували з ними свій соціальний статус і культурний авторитет, в умовах довготермінового переходу до іншого типу суспільного устрою багато в чому вже втратили свої позиції і явно знизили продуктивність. «Нині, зокрема, наражаємось на вельми специфічну ситуацію, яка ще десяток років тому не була актуальною для більшості населення, - поведінку виживання за умов усезагальної суспільної кризи, коли масовими стали матеріальні нестатки та злидні, руйнування професійно-статусної структури, безробіття, соціальна незаангажованість багатьох професій і людських талантів тощо, коли змістилося саме поняття норми, нормального, тобто загально прийнятного, усталеного життя» [16].

Тож закономірно, що «... в результаті змінилася і філософська оцінка концепції ієрархічності людського буття. ...сьогодні на перший план виходить дискурс онтології людини і актуалізується проблема проміжних форм реальності, тобто буття, що його засвідчує, вдовостовірює цивілізація, подаючи його як олюдену дійсність. Це буття, локалізоване між двома безоднями – нескінченністю Космосу та бездонністю людської психіки, - утворює особливий, «серединний» світ людини [17].

На нашу думку, наведені вище зауваги якнайкраще відбивають той обшир проблематики, а відповідно, і вимірів, що лежать у проблемній площині між поняттями «соціокультурна ідентичність особистості» і «глобалізаційні трансформації суспільства», які конче мають охопити і суспільствознавчі науки для «олюднення» української дійсності.

Вважаємо також, що виявлення і специфічних особливостей нової ієрархії цінностей з урахуванням тенденцій особистісної ідентифікації на етапі перехідного періоду сприятиме розробці оптимальних соціокультурних стратегій розбудови громадянського суспільства в Україні.

Джерела та література

1. Панарін О.С. Искушение глобализмом. – М. Русский национальный фонд, 2000. – 328с.
2. Удовик С.Л. Глобализация: семиотические подходы. М. Рефлекс-бук, К: Ваклер, 2002. – 480 с.
3. Бек У. Что такое глобализация? М., 2001.
4. Особистість у контексті глобалізації. Матеріали круглого столу // Соціологія: Теорія, методика, маркетинг. – 2002. - № 2. – С. 3-123.
5. Людина і культура в умовах глобалізації // Збірник наукових статей К.: Видавець ПАРПАН, 2003. – 400 с.
6. Ю.Н. Пахомов, С.Б. Крымский, Ю.В. Павленко. Пути и перепутья современной цивилизации - К., 1998.
7. Джордж Г. Мід. «Дух, самість і суспільство». - К.: Український центр духовної культури, 2000. - С. 416.
8. Bell D. The Cultural Contradictions of Capitalism. - N.Y., 1996. - P. 162.
9. Davidson J.D. Lord William Rees-Mogg. The Sovereign Individual.-N.Y., 1997.
10. Ч. Тейлор. Етика автентичності. - К.: «Дух і Літера» 2002. – С. 128.
11. Мюнх Р. Социологический анализ новой диалектики и динамики развития информационного общества. – М.: 1999.
12. Тапскотт Д. Электронно-цифровое общество: Плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта. – М.: 1999.
13. Ferguson M. The Aquarian Conspiracy: Personal and Social Transformation in the 1980. - London. - P.72.
14. Донченко, Ю. Романенко. Архетипи соціального життя і політика/Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення. - К. Либідь, 2001. – 334 с.
15. Злобіна О.Г., Тихонович В.О. Особистість сьогодні: адаптація до суспільної нестабільності. - К.: 1996, - 100 с.
16. Соболева Н.І. Соціологія суб'єктивної реальності. К.: 2002, - 296с.
17. Кримський С. Запити філософських смислів // *Ціннісно-смисловий універсум людини*. - К.: Вид. ПАРАПАН. 2003.

Дзьобань О.П

ДО ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО РОЗУМІННЯ БЕЗПЕКИ СУСПІЛЬСТВА

Актуальність розуміння феномена безпеки стосовно забезпечення безпеки України виникла не сьогодні. Ще на початку 90-х років, після катастрофи СРСР було поставлене питання про адекватність системи забезпечення безпеки тим умовам, у яких знаходиться українське суспільство¹.

Результати аналізу досліджень з даної проблеми. Більшість досліджень, присвячених розпаду СРСР, аналізувала переважно внутрішні й зовнішні причини цього процесу [1]. Однак, коли обговорювалася проблема формування нової системи забезпечення безпеки, з'ясувалася неадекватність традиційних уявлень про безпеку, які, сформувавшись під впливом ідеологічних постулатів, не відображають суть феномена. На жаль, теоретичні дискусії, що розгорнулися в першій половині 90-х років, до кінця століття згасли, поступившись місцем політичним баталіям. Проблема так і залишилася невирішеною як у теоретичному, так і в практично-політичному плані. Разом з тим збереження колишніх стереотипів фактично призводить до відтворення системи забезпечення безпеки, що існувала і вже виявила свою слабкість і неефективність. Більше того, неадекватні уявлення про безпеку можуть призвести до глобальних катастрофічних наслідків. Зокрема, японський дослідник К.Мушакодзі дійшов висновку, що в основі загальнопланетарної надзвичайної ситуації, “яка робить продовження життя у колишньому його виді глибоко проблематичним”, лежить саме “криза нашого визначення безпеки і наших уявлень про неї” [2, с. 5].

Небезпека повторення сумного досвіду СРСР в Україні і навіть, можливо, у більш глобальних масштабах викликає необхідність приведення уявлень і, відповідно, системи забезпечення безпеки України у відповідність з об'єктивною природою феномена безпеки, що і є *метою* даної статті.

В даний час, згідно з положеннями Закону України “Про основи національної безпеки України”, національна безпека визначається як “захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються стабільний розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам” [3]. Ця дефініція одержала широке поширення, що пояснюється не тільки законодавчим статусом. Ототожнення безпеки з захищеністю у віт-

¹ Тема даної статті безпосередньо пов'язана з соціально-філософськими дослідженнями в межах комплексної цільової програми НДР “Соціально-філософські і філософсько-правові проблеми розвитку суспільства”, яку здійснює кафедра філософії Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого (державний реєстраційний номер 0186.0.070870), а також з науковими проблемами, над якими працює автор статті в межах дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук.